

♦♦♦ GALAMBOS ISTVÁN

Kell-e a katolikusoknak közéleti sajtó?

Egy százados sajtókérdés és megoldása

1. A KATOLIKUS KÖZÉLETI SAJTÓ KÉRDÉSE

– A „LEGSÜRGŐSB TEENDŐK” EGYIKE

„Hiába építünk templomokat, hiába tartunk missziókat,
hiába alapítunk iskolákat, ha emellett elhanyagoljuk a sajtót.”¹

X. PIUS PÁPA

Már 1848-ban, a *Religio és Nevelés*ben² a „legsürgősb teendők” egyikének nevezte Kubriczky András „egy, a’ magyarhoni katholicizmus’ egyetemes érdekeit képviselő politikai lap’ mi hamarábbi” megjelenését. „E’ szükség olly kiáltó, hogy méltán kell csudálni mindekkorig létre nem jött. ... Lenni kell azért lapnak, melly a’ politikai fergetegii korban, a’ kath. érdekeket a’ közvélemény forrongó elemei közé vegyítvén, azokkal kibékítse ’s egyensúlyba hozza.” Kubriczky a *Religio és Nevelést* – legalábbis részben – alkalmasnak tartotta volna a fenti igények kielégítésére, ám a szerkesztő a cikk melletti széljegyzetben világossá tette, hogy a „Religio és Nevelés katolikus egyházi folyóirat; a’ mi tehát a’ kath. egyházat érdekli, ’s a’ melly szempontból érdekli, az mind köréhez tartozónak tekintendő”. Ugyanakkor kifejtette, hogy a katolikus politikai lapot „hőbben pártolni ’s ajánlani senki nem fogja”, amennyiben az elegendő „szellemi és anyagi készütséggel” rendelkezik, és megfelelő személyt találnak a vezetésére. Amíg az új lap nem lát napvilágot – írja a szerkesztő – az egyébként nehézségekkel küszködő *Religio és Nevelés* sem foglalkozik a közélettel, ám továbbra is hírt ad „az egyház sorsáról”, a legújabb egyházi kérdésekről, „az egyetemes egyház mozgalmairól”.

¹ Idézi: PROHÁSZKA Ottokár, *A katolikus sajtó föladatai*, in *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22 (Budapest 1929) 93.

² KUBRICZKY András, *A’ legsürgősb teendők’ egyike*, in *Religio és Nevelés* (1848) 2. sz.

1848-ban ugyan még egyszer felvetődött „a katolikus irányú politikai hírlap” létrehozása,³ mivel „Magyarország megszűnt katolikus és marianus ország lenni”, ám a terv nem valósult meg, ennek ellenére több szempontból is figyelmet érdemel. Egyrészt Kubriczky világosan látta a sajtó véleményformáló erejét, másrészt az elsők között foglalkozott a katolikus közéleti sajtó szükségességével. Elképzeléseiben feltűnik a félszáz évvel későbbi sajtóvita néhány fontos eleme. Talán korát meghaladva fogalmazta meg, hogy ennek a lapnak a *világiakhoz is* kell szólnia. Az új lap potenciális olvasótáborát – kortársaihoz hasonlóan – a katolikus vallásúakkal azonosította. Ez talán naiv elképzelés, ha arra gondolunk, hogy a már meglévő katolikus lapok (az ún. „jó lapok”) is alig tudták fenntartani magukat előfizetőikből. Ugyanakkor nem írt arról, hogy akár *nem katolikusok is* lehetnek a lap olvasói. A „jó sajtó”⁴ pangásának okát abban látta, hogy míg „az ellenfelek” nem fizetnek elő a katolikus lapokra, addig a katolikusok *más lapokat is* olvasnak, sőt ismereteiket főként ezekből merítik. A katolikus irányú politikai hírlapnak – legalábbis a *Religio és Nevelés* szerkesztője szerint – természetesen „jó lapnak” kellett volna lennie, olyan szerkesztővel, akinek „egyház iránti ragaszkodása annak valódi szeretetéből” fakad, aki „nem pusztá kenyerkereset vagy politikai demonstráció kedvéért” vállalja a munkát. Továbbá „a’ hitért élni ’s halni kész” lélek, és „nem aljas, jellemtelen, eladó férfiú”.⁵ A lapba kizárólag olyan kitűnő tehetségek írhattak volna, akiket jellemez a „a katholicizmus mélyebb ismerete”, a „meggyőződé- sen alapuló ügyszeretet”, valamint a „státustudományokban való jártasság”.⁶

Magyarországon az első katolikus folyóiratok az *Egyházi Értekezések és Tudósítások* (1820–1824), az *Egyházi Tár* (1832–1839), az *Egyházi Folyó- írás* (1832–1834) voltak. Az 1841-ben megjelent *Religio és Nevelés* (1849-től *Religio*) és az 1863-tól működő *Magyar Sion* (1869-től *Új Magyar Sion*) már a tudománynak és az irodalomnak is helyet adtak. Az első katolikus irányú napilapot – melynek első számát egy protestáns egyetemi hallgatókból álló tár- saság nyilvánosan elégette – a katolikus újságírás meghatározó alakja, Lonkay Antal indította 1860-ban *Idők Tanúja* címen. Ez a lap 1868-ban egyesült a Török János által szerkesztett *Pesti Hírnökkel* és a továbbiakban *Magyar Hír- nök* néven jelent meg. Ám sem ezek a lapok, sem a *Magyar Állam*, sem pedig a Zichy Nándor által alapított, 1896-tól megjelenő *Alkotmány* nem volt képes

³ Katolikus irányú politikai hírlap. *Religio és Nevelés* (1848) 67. sz..

⁴ „Jó sajtó”, „jó lap” alatt a következő hatvan évben többnyire a katolikus lapokat értették a sajtókérdés felvetői.

⁵ KUBRICZKY András, in *Religio és Nevelés* (1848) 2. sz., a szerkesztő széljegyzete.

⁶ Katolikus irányú politikai hírlap. *Religio és Nevelés* (1848) 67. sz., a szerkesztő széljegyzete.

⁷ KOSÁRY Domonkos (szerk), *A magyar sajtó története II/2* (Budapest 1985) 358.

maradékaltalul megvalósítani a Kubriczky által kitűzött célokat. A katolikus lapok összes előfizetőinek száma nem haladta meg az ötezret. A *Katholikus Társadalom* fénykorában 1600-2000, míg a *Magyar Állam* még ennél is kevesebb előfizetővel bírt.⁷ A keresztény értékrendet magáénak valló, 1895-től megjelenő irodalmi lap, az *Új Idők* példányszáma az I. világháború előtt ugyan már harminc-negyvenezer között mozgott – miáltal a legolvasottabb családi-szép-irodalmi lapnak számított –, ám ez került a vitát és a politikát.⁸ A liberális, különösen pedig a bulvársajtó széles körű elterjedésével a kortárs keresztény gondolkodók számára egyre aggasztóbbá vált, hogy a „jó lapokat” (a katolikus hírlapokat) a közönség nem keresi. Ezek a gondolkodók ugyanis fokozatosan ráébredtek: a sajtó mintegy folytatja az iskolai nevelést, de többnyire nem kiegészíti azt, hanem – nézetük szerint – a javarészt egyházi iskolák eredményeit is lerontja. A közfigyelem ellenére a katolikus, elsődlegesen az egyházi körökben a keresztény sajtó alatt kizárólag *hitéleti sajtót* értettek, sőt akartak érteni; és sokan feleslegesnek és illetlennek találták a világias *politikai sajtó* keresztény változatának megteremtését.

A katolikus sajtó és küldetésstudata

„Ezen fényes piedesztákon akarjuk mi a sajtót látni,
a tüzes nyelvek e felvilágosító munkájában akarjuk mi a sajtó részvételét.”⁹

BURJÁN KÁROLY

Már Kubriczky is a liberális lapokat hibáztatta a közélet vallástalansága és a liberalizmus rohamos terjedése miatt, a vallásellenes kirohanásokat pedig a szerkesztők tudatlanságával magyarázta. Keresztény sajtót! Ez a követelés rendre megfogalmazódott a katolikus gondolkodókban és szerkesztőkben. Egyrészt a már meglévő sajtót kívánták kereszténnyé tenni, másrészt pedig – minden eszközzel – növelni akarták a „jó lapok” előfizetőinek számát. Abból indultak ki, hogy a világon és Magyarországon a katolicizmus a legelterjedtebb vallás, ezért ha minden hívő „jó lapokat” (is) olvasna, a katolikus sajtó virágzásnak indulhatna.¹⁰ Valójában viszont éppen ennek ellenkezőjét figyelték meg: a

⁸ ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században* (Budapest 2000) 88.

⁹ BURJÁN Károly, *Nemzetnevelés és a sajtó*, in *Magyar Kultúra* (1916) 63–67.

¹⁰ Példaként hozta fel a *Katolikus lexikon* 1932-ben, hogy Hollandiában a kétmillió katolikus számára 30 katolikus napilap jelenik meg, a német katolikus napilapok száma eléri a 400-at (a jelentősebbek *Kölnische Volkszeitung*, *Augsburger Postzeitung*, *Germania*), vö. *Sajtó*, in BANGHA Béla (szerk.), *Katolikus lexikon* IV (Budapest 1932).

– közömbös vagy nem ritkán vallásellenes – liberális sajtó volt népszerű az országban, míg a katolikus lapokat még a hívők sem olvasták rendszeresen. Ezért úgy vélték, hogy a „sajtókérdés legszögesebb s legborsosabb” feladata „a katolikus publikum megnevelése, a kath. sajtó értékelésére”.¹¹

A katolikusok számára a sajtó nem pusztán üzleti vállalkozás volt, hanem kulturális misszió és az evangelizáció új eszköze. A papnak be kell tehát vonnia a sajtót, irodalmat, újságot, tudományt a lelkipásztorkodás körébe. „Arra is figyelnie kell – sőt talán első sorban arra, mit olvasnak hívei: minő újságokat, folyóiratokat a férfiak; minő regényeket s képes-lapokat a nők; minő képeskönyveket a gyermekek. A prédikáló széken, a gyóntatószékekben, az iskolában és egyéb alkalmakkor beszélhet, sőt beszélnie kell olvasmányokról is épp úgy, mint egyéb bűnös vagy erényes cselekedetéről.”¹² Mivel a sajtó a hit terjesztésének és megerősítésének egyik eszköze, ezért a katolikus szerkesztők számára a lapkiadás nem üzlet, hanem küldetés. Az újságírás nem tanulható mesterség, hanem választott hivatás, sőt apostoli feladat. Az újságolvasás egy katolikus számára viszont lehet nem pusztán szórakozás. Ezért „aki komolyan katolikus”, az nem tekintheti döntő szempontnak, melyik lap hozza a „legfrissebb napitraccsot”, s melyik tud ügyesebben „szellemeskedni egy-egy napi semmisségen”; melyik „dübörög éppen az ő szája íze szerint a ’48’ és ’67’ egetverő kérdéseiben”, a „Tisza- vagy Justhszidásban”, „a véderő ellen”; még kevésbé, melyik tud „burkolt-szemérmertlenebb és modern-pogányabb” lenni „a la Pesti Hírlap és Tsai...”¹³

Csak a hitélet felől nézve érthető a *Mária-Kongregáció* fenti álláspontja. A közélet – egyébként kétségkívül lényeges kérdései – mind eltörpülnek a kereszténység értékei és az üdvözülés mellett. A katolikus olvasónak eszerint éppen azt kell keresnie, melyik lap keresztényebb, melyik erkölcsösebb, melyik tisztességesebb. Melyikből szerezhethet az ember „biztos tájékozást nemcsak a politika csalitos labirintusaiból meg a kéjgyilkosságok és detektívfogások ezreiről”, hanem mindenekelőtt arról, *hogyan áll Magyarországon s a nagyvilágban „a katholicizmus. Mi történik az ország kath. szervezeteiben, a kath. világ középpontjában és középpontjaiban; mit csinálnak püspökeink, nagyjaink, hitvallóink, vértanúink? Mik a fenyegetett pontok, hol számít mireánk is a veszélyeztetett közérdek; ki viszi a vagyonunkat; mit tesz, mit fúr-farag, mi-ben gonoszodik az ellenség?”*¹⁴

¹¹ BANGHA Béla, *Sajtóév*, in *Mária-Kongregáció* (1912) 1/11. Kiemelés G. I.

¹² MIHÁLYFI Ákos, *A sajtó és a katolikusok*, in *Katolikus Szemle* (1892) 10/10.

¹³ BANGHA (1912) 11.

¹⁴ Uo. Kiemelés G. I.

¹⁵ Uo.

Az idézetből világosan kitűnik, hogy a *Mária-Kongregáció* – nem egyedül – a sajtót a hitélet oldaláról közelítette meg. Az olyan elvárások, hogy az olvasót ne érdekelje se a közélet, se a detektívfogások, csak a katolicizmus helyzete, és hogy „mit csinálnak püspökeink, hitvallóink, vértanúink” természetesen túlzóak voltak, és egyértelműen a már meglévő katolikus (hitéleti) sajtó olvasására buzdítottak. A katolikus sajtó feladatait a *Katholikus Társadalom* című folyóirat korábbi jellemzése jól összefoglalta: „a magyar társadalom regenerálása, a katolikus elvek, eszmék minél szélesebb elterjedése által”.¹⁵

Hasonlóképpen fogalmazott Burján Károly, aki szerint a katolikus sajtó feladata a „nemzetben szunnyadó értékes lelki és testi energiákat nyugalomból kilendíteni s azokat a keresztény nemzeti eszmények szolgálatába állítani”, valamint „az embert önmagához, az emberhez, a Krisztus vére által megváltott emberhez visszavezetni”.¹⁶

Cuius pecunia, eius verbum

„Mindinkább háttérbe szorul a sajtó, különösen a napisajtó nevelő, oktató, vezető szerepe, és előrenyomul a híradás, a tiszta tények minél gyorsabb és minél pontosabb közvetítése.

Bekövetkezik majdan az idő, midőn elmondhatjuk, meghalt a publicista, éljen a riporter!

A szellemi hatalmi eszköz rovására ... erősödik az ipari termék.”¹⁷

SINGER ZSIGMOND, a *Pester Lloyd* főszerkesztője

A századfordulón, a XX. század elején élte a hazai nyomtatott sajtó a fénykorát, ha a példányszámokat és a megjelenés gyakoriságát tekintjük. A közoktatás révén egyre gyarapodott az olvasni tudók száma, a városok, különösen Budapest fejlődése pedig ideális körülményeket teremtett a sajtónak, hiszen az mindent – híreket, nyomdákat, terjesztőket és olvasókat – egy helyen talált. 1868 és 1914 között a lapok példányszáma csaknem meghúszszorozódott.¹⁸ 1870-ben a postán szállított hírlapok száma 15,5 millió volt, 1905-ben már 154 millió.¹⁹ 1892-ben 734, 1906-ban 1878, 1913-ban pedig már 2000 sajtótermék jelent meg Magyarországon. A sajtó – különösen az angolszász államokban – már a XIX. század végén az üzleti világ részeként működött, és a figyelemfelkeltésre, a meglepő újdonságokra, a szenzációkra alapozott a mind nagyobb

¹⁶ Idézi: KOSÁRY 360.

¹⁷ Idézi: KÓKAY György – BUZINKAY Géza – MURÁNYI Gábor, *A magyar sajtó története* (Budapest é.n.) 140.

¹⁸ ROMSICS 96.

¹⁹ KÓKAY – BUZINKAY – MURÁNYI 137. A példányszám csak a postán szállított hírlapokra vonatkozik, a fővárosban eladottakra nem.

példányszám elérése érdekében. Mindennél fontosabb lett az érdekesség és az aktualitás. Míg korábban a megjelenő hírlapokat, még a napilapokat is továbbadták az emberek egymásnak olvasásra, s friss hírek számított, ami abban a hónapban vagy azon a héten történt, addig a századfordulón a hírek gyorsan elvesztették aktualitásukat, és inkább csak egy-egy családnak kínáltak olvasnivalót. A lapokat már nem volt érdemes továbbadni távolabbi rokonoknak, barátoknak, ismerősöknek, mivel a híreket már másnap, sőt gyakran még aznap újabbak váltották fel. Legfeljebb egy-egy cikket tettek el, adtak tovább. Az újságolvasók nem csupán naponta, hanem naponta többször (kétszer, háromszor) is friss hírekhez juthattak. 1883-ban, a tiszaezlári per idején, melyet Nyíregyházán tárgyaltak, a fővárosi lapok a délelőtti tárgyalások anyagát már aznap délután közölték. A lapok főként üzleti megfontolásokból szerződtették újságíróikat vagy a népszerű, sok olvasót ígérő írókat, költőket.²⁰ A fővárosi kávéházak már megnyílásukkor hirdették, hogy hozzájuk valamennyi hazai lap és folyóirat jár.²¹ Kávéházból pedig Budapesten 1900 táján mintegy ötszáz volt. A legelőkelőbbnek számító, 1894-ben megnyílt New York kávéházban a polcokon lexikonok sorakoztak, s az összes Magyarországon megjelenő nagy napilap és külföldi magazin rendelkezésre állt.²² 1910-ben csak Budapesten huszonhét politikai napilap jelent meg, míg a nagyvárosokban további nyolcvan. A hírszolgálat központjában, a fővárosban már a XIX. század végén megépültek az első újságpaloták, Bródy Zsigmondé 1888-ban, Rákos Jenőé 1893-ban, a Légrády Testvéreké 1894-ben, a Pallasé 1895-ben, az Athenaeumé 1898-ban, a Globusé 1903-ban és a Világosság Nyomdáé 1909-ben, többnyire a körúton vagy annak közelében.²³

Az olvasás szenvedélye benne volt a társadalom légkörében. Az emberek napról napra újságot olvastak a reggelinél; regényt, ha unatkoztak, s szórakozni akartak; tudományos folyóiratokat, munkákat, ha az általános műveltséggel lépést akartak tartani. Reggel első dolguk volt az olvasás, és este ismét egy olvasmány altatta el őket. Ha ez a sok olvasmány reggeltől estig, napról napra a katolikus világnézettel, meggyőződéssel és hittel ellentétes – vélték a kortársak –, lehetetlen, hogy az olvasók is ne legyenek ilyenekké.²⁴ Ahhoz, hogy a katolikus napisajtó is jelentékeny hatást tudjon kifejteni a társadalomban, nagy olvasótáborra lett volna szükség. A katolikus napisajtó keresettségben azonban jóval

²⁰ Uo. 139.

²¹ „Ha a fővárosban egy kávéház megnyílik, okvetlenül ott találjuk a reklámtábláján, hogy az összes bel- és külföldi lapok kaphatók.” XX. század eleji megállapítás, idézi: KÓKAY – BUZINKAY – MURÁNYI 143.

²² ROMSICS 96.

²³ KÚTFALVI Oszkár, *Újságpaloták* (Budapest 1991) 8.

²⁴ MIHÁLYFI 7-8.

elmaradt a liberális lapok vagy a bulvársajtó mögött. Míg az *Esti Újság* 70-80 ezer, a *Budapesti Hírlap* 54 ezer, *A Nap* 60-80 ezer, a *Friss Újság* pedig 170-180 ezer példányban jelent meg 1906-ban, addig a katolikus *Alkotmány* mindössze 8 ezer, a *Magyar Állam* pedig 15 ezer példányban látott napvilágot. 1910-re az *Esti Újság* húszezerrel több lapot adott el, mint 1906-ban, miközben az *Alkotmány* példányszáma csupán ezerrel növekedett.²⁵ A katolikus politikai sajtó jelent meg a legkisebb példányszámban, 1890-ben és 1906-ban éppúgy, mint 1910-ben.²⁶

A magyar, különösen pedig a fővárosi sajtópiacot a liberális és a bulvársajtó uralta, emiatt a katolikusok egyre inkább lemaradtak a hírversenben is. „Katholikus napilapjaink képtelenek fölvenni a versenyt a liberális lapokkal; hogy lapjaink unalmasak, túlságosan komolyak. Az a vád is ért már minket, hogy a hírszolgáltatásban nem vagyunk elég fürgék, mert: amit a mi lapjaink közölnek, azt már másutt, ha mindjárt csak néhány órával is korábban olvasták. Eredeti értesüléseink vajmi gyatrák. Híjával vagyunk a modernségnek stb. Ezek a vádak sajnos egytől-egyig igazak.”²⁷ A katolikus hírlapok gyakorta „átvágta” egy-egy hírt más lapokból, vagy az 1881-ben megindult Magyar Távirati Iroda²⁸ tudósításait közölték átírás nélkül. Így még az is előfordult, hogy a katolikus lap a pécsi szabadtanítási kongresszusról egy szocialista újságíró beszámolóját közölte, aki természetesen meg sem említette Prohászka Ottokár és más keresztény felszólalók beszédeit.²⁹ 1908-ban a katolikus hírszolgálat céljaira létesült Katolikus Tudósító sem javított számottevően a „jó lapok” minőségén, mivel ezek szerkesztőségeiben csak feleannyian dolgoztak, mint más lapoknál.

2. VITA A KATOLIKUS KÖZÉLETI SAJTÓRÓL

– „MARAD SAJTÓNK *IN STATU QUO ANTE*”³⁰

1907-ben két jelentősebb sajtóval kapcsolatos vita indult, illetve zajlott le részben a lapok szerkesztőségeiben és hasábjain, részben hivatalos fórumokon. Az első országos vita a „zugújságírók”, a „revolverező újságírók” ellen indult, míg a másik a katolikus sajtókérdésről szólt.

²⁵ KÓKAY – BUZINKAY – MURÁNYI 171.

²⁶ Lásd: I. melléklet.

²⁷ M. E., *A magyar katolikus napisajtó jelene és jövője*, in *Katholikus Szemle* (1907) 9/949 (továbbiakban: *A magyar katolikus napisajtó*).

²⁸ A magyar hírszolgálat a legfontosabb magyar nagyvárosokban is tartott fenn irodákat. A nagyobb lapok egy-egy jelentősebb rendezvényre vagy eseményhez saját tudósítót küldtek ki.

²⁹ *A magyar katolikus napisajtó* 950.

³⁰ Uo. 948.

Az I. világháború előtt többször szóba került a sajtószabályozás szigorításának igénye, és ebben a kérdésben nem csupán a politikusok, hanem a lapszerkesztők és az újságírók, illetve foglalkozási közösségeik is egyetértettek. A szigorítást és a sajtószabályozás általános megújítását tulajdonképpen a tömegsajtó elterjedése indokolta, ugyanis ez olyan kérdéseket vetett fel, melyekre az érvényes jog nem tudott megfelelő választ adni.³¹ Egy látszólag független lapnak gyakran sokféle elvárásnak kellett megfelelnie. A gazdasági rovat szorgalmasan közölte a bankokkal, vállalatokkal kapcsolatos híreket, ugyanakkor éppen ezek a bankok, illetve vállalatok voltak az adott lap legnagyobb hirdetői. A szerkesztő, ha valamelyik bankról nem tetsző híreket közölt, könnyen elveszthette egyik fontos hirdetőjét. A bankok – már az 1890-es években – a tulajdonukban álló lap felelős szerkesztőjével úgy kötötték meg a szerződést, hogy a közgazdasági rovat vezetőjét közvetlenül a tulajdonos alkalmazza. (Talán nem véletlen, hogy a legnagyobb magyar sajtómágnás, Miklós Andor közgazdasági szerkesztőként kezdte.) A felelős szerkesztőnek – akinek egyébként bármilyen közgazdaságot érintő kérdésben kötelező volt egyeztetni a tulajdonossal – maradt a lap „szellemi része”, a többi újságírók szerződötése. A közgazdasági szerkesztők rendszeres juttatásokban részesültek a bankok és vállalatok részéről szolgáltatásaikért, „etikai vétségnek” csupán az számított, ha ebből a jövedelemből nem adott át bizonyos százalékot a lapjának. Rendszeres támogatást kaptak a közgazdasági szerkesztőkön kívül a lapszerkesztők, maguk a lapok is, és természetesen nem csak tulajdonosuktól.³² A „zugújságírás”, a „revolverező újságíró” a sajtó kis részét jellemző, ám a korszakban gyakran kárhoztatott fogalmak. Az újságíró, a szerkesztő a tudomására jutott adatokkal élhetett, és visszaélhetett. Egy cikk megjelenése vagy meg nem jelenése egyaránt jelenthetett pénzforrást azoknak, akik nem riadtak vissza egy kis zsarolástól. Beszélhetünk-e egyáltalán a lapok és az újságírók függetlenségéről? Fogas kérdés, mint ahogy az is, elbocsátható-e az újságíró, ha nem hajlandó meggyőződésével ellentétes irányú cikket írni? Mert ez utóbbira bizony nem egyszer volt példa. Azok a lapok, melyek a deáki „hazudni nem szabad” szellemben írnak, nyilvánvalóan hátrányba kerülnek a gyakorta álhíreket terjesztő, botrányokat teremtő liberális és bulvárlapokkal szemben – hirdették a

³¹ SIPOS Balázs, *A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében* (Budapest 2004) 62.

³² KÓKAY – BUZINKAY – MURÁNYI 148. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1916-ban 195 napi- és hetilapnak juttatott kisebb-nagyobb összegeket. Bővebben: uo. 148.

³³ *Tíz jó tanács a sajtópártolás módjáról*, in *Mária-Kongregáció* (1911) 7/236–237.

³⁴ GERGELY József, *A katolikus sajtópártolás országos szervezése. Tanulmány a katolikus sajtótermékek tervszerű terjesztéséről. Főbb részleteit a pécsi VII. Katolikus nagygyűlésen előadta*, in *Egyházi Közlöny* (1907) 35. sz.

katolikus lapok szerkesztői és szerzői. A katolikus szerkesztők a revolverezést a hazugság szinonimájaként is használták. A revolverezés számukra egyenlő volt a hazugsággal; e fogalommal a hazudó szennylap jelzőjeként találkozhatunk.³³ Azt megírni, ami történt, úgy, ahogy történt és lehetőleg katolikus szempontból értékelni – foglalhatnánk össze a katolikus lapok álláspontját. Az, hogy bizonyos népszerű lapok nem írnak mindig igazat, és érzékelhetően keresztényellenesek, 1907-ben régóta nem volt újdonság. Szükségesnek tűnt hát az „igazmondó”, „katolikus szellemű” sajtó megerősítése, létrehozása.

1907-ben Gergely József tartott előadást a katolikus sajtópártolás országos szervezéséről és javaslatot tett egy katolikus sajtópártoló egyesület létrehozására.³⁴ „És ez egyszer nem a pusztába kiáltó szava hangzott el a nagygyűlésen, mert az ott elmondott beszéd visszhangra talált széles e hazában.”³⁵ Már az előadás helyszínén hétezer korona gyűlt össze a „katholikus sajtópártoló egyesület”³⁶ céljaira, és az előadás hamarosan megjelent az *Egyházi Közlöny* hasábjain. „Napról-napra olvasunk a sajtópártoló egyesület céljaira érkező adományokról, mindennap halljuk, hogy itt is, ott is várva-várják a sajtópártoló egyesület megszületését, amely, mire e sorok megjelennek, már meg is alakul, megkezdí működését.”³⁷ A Katolikus Sajtóegyesület fővédnöke Prohászka Ottokár lett, aki számos írásában tért ki a katolikus sajtó ügyére, felismerte annak jelentőségét és szerepét a modern társadalomban. A Prohászka vezette Katolikus Sajtóegyesület vált az együttgondolkodás és a viták legfőbb fórumává. Az egyesület létrehozásával és működésével kapcsolatban megújult a Központi Sajtóvállalat megindulásáig tartó vita a katolikus sajtó szükségességéről, feladatairól, működéséről és bírálhatóságáról.

Kell-e a katolikusoknak sajtó?

*„A sajtóra nézve, csak kétféle eshetőségünk van:
vagy szolgálatunkba állítjuk, vagy tűrjük, hogy széttaposson bennünket...”*

BANGHA BÉLA

Prohászka megfogalmazása szerint a sajtó a modern világ idegzete. Eszméket, gondolatokat ez az idegrendszer vezet a tömegbe, a közvéleménybe. A sajtó nagy hatalma irányzatokat tud életre hívni, pártokat tud felszínen tartani, mindent lerombolni és mindent fenntartani,³⁸ „külön szándék nélkül szugge-

³⁵ *A magyar katolikus napisajtó* 948.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ PROHÁSZKA Ottokár, *A Katolikus Sajtóegyesület érdemei*, in *Alkotmány* (1909) május 19. = *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22 (Budapest 1929) 70.

rál az újság a maga létezésével”.³⁹ A magyar keresztény társadalmat – írta a *Mária-Kongregáció* – „három sajtóorgánum tartja hatalmában: a Pesti Hírlap, az Újság és a Pesti Napló. ... Úriemberek nem restelik a Napot, az Estet, a Friss Újságot villanyoson vagy utcán olvasni. Ezzel szemben terjeszteniünk kell azt a ... felfogást, hogy ezeket a lapokat úriember nem veheti kézbe,”⁴⁰ mivel az újságolvasó „kritika és ellenállás nélkül vesz magába mindent, amit az újság, hogy higgye, elébe ad, nem kutatva az író végzettségét, szándékát, jellemét”.⁴¹ A kortársak számára tehát világossá vált: katolikus közéleti sajtóra igenis szükség van, ám arról már megoszlottak a vélemények, hogy a katolikus napilapoknak érdemes-e felvenni a versenyt a liberális lapokkal. „A szerkesztők felelete, ... hogy adjatok pénzt, toborozatok előfizetőket és mi majd szerkesztünk nektek olyan lapot, mely kívánságaitokat és igényeiteket ki fogja elégíteni.”⁴² A megoldást tehát sokan előfizetők toborzásában, a katolikus lapok terjesztésében látták, ám felmerült az is, hogy üzleti szellemre van szükség: „Reklámozzuk mi is lapjainkat, de főleg szerkesszük élénken lapjainkat és mindent megnyertünk.”⁴³

Jó lapok – rossz lapok

*„A modern világnak nem a szíve pogány, hanem a nyelve. ... ma a tömegeket az újságírók agya és keze idomítja és irányítja, a tömegeket, nemcsak a Hatelemis Jánosokat és Bugris Pétereket, hanem az akadémikus képzettségű, a nagyságos és méltóságos tömegeket is...”*⁴⁴

BANGHA BÉLA

Jó lapoknak a katolikus szóhasználatban már 1848-tól fogva következetesen a katolikus lapokat nevezték. Ilyen lapok voltak először is a hitéleti, másodsorban pedig a katolikus közéleti újságok. Hogy mitől jó egy lap? A kérdéssel foglalkozó katolikus szerzők, szerkesztők elsősorban az egyház ügyéhez való ragaszkodást, az igazmondást („el kell árasztani az országot oly hírlapokkal, melyek

³⁹ NOTTER Antal, *Az újságolvasó lélektana*, in *Mária-Kongregáció* (1911) 215.

⁴⁰ KÓRÓDI KATONA János, *Széljegyzetek. A katolikus sajtó előmozdításának módjai*, in *Mária-Kongregáció* (1911) 228.

⁴¹ NOTTER 216.

⁴² *A magyar katolikus napisajtó* 950.

⁴³ Uo. 949.

⁴⁴ BANGHA Béla, *A közszellem vallástalansága és a sajtó*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 222.

igazat írnak”⁴⁵) és a keresztény szellemet emelték ki, mint a jó lap jellemzőit. Ilyen hírlapnak számított az *Alkotmány*, az *Új Lap*, az *Élet*, a *Mária-Kongregáció* vagy a *Kis Pajtás*. 1907-ben jelent meg először valódi követelményként a hírszolgáltatás gyorsasága, minősége, az „élénk szerkesztettség”, valamint az alaposabb munka, ami alatt „azt (kell) érteni, hogy az illető élvezhetőbb formába öntheti a legszárazabb anyagot; *átírhatja, földolgozhatja* a saját munkakörébe vágó eseményeket s nem kénytelen beérni azzal, hogy a forrásul szolgáló nyomatos gyalázatos és száraz nyelvezettel megírt közleményeit a maga eredeti formájában nyújtsa olvasóinak (azaz újságírói tolvajnyelven : egyszerűen ’leadja’”.⁴⁶ Bangha Béla 1911-ben pedig már megemlítette, hogy „jó lenne egy erős anyagi alap”.⁴⁷

A jó lapokkal ellentétpárban emlegették ugyanezek a szerzők a „rossz”, „ellenséges”,⁴⁸ „liberális”, „hazudó”, „keresztényellenes”⁴⁹ lapokat, mint *Az Est*, a *Friss Újság*, a *Figaro*, a *Pesti Hírlap*, a *Pesti Napló*, a *Tolnai Világlapja*, sőt a *Nyugat*.⁵⁰ Azt, hogy a „jó lapok” kevésbé fogynak, mint a rosszak, a katolikus szerkesztők sem tagadták. Ennek okát azonban elsősorban a társadalom vallástalanságában, illetve a katolikusok érdektelenségében látták. A szerkesztők úgy vélték, hogy támogatásra, előfizetőkre van szükségük, nem kritikára. Álláspontjukat jól tükrözi Kóródi Katona János alábbi véleménye. „A magyar katolikusok egyetlen nagyobb lapja az *Alkotmány*. Azt szokták ... mondani rá, hogy gyenge. Tessék előbb előfizetni, előfizeteket gyűjteni, sőt dolgozni bele, akkor van joguk a kritikára.”⁵¹ Ez a javaslat azonban, a katolikus lapokat érő mindenféle kritika merev elutasítása és a társadalom bírálata valószínűleg nem sokat lendített a sajtóügyön, ám Kóródi Katona János véleménye nem mondható egyedinek a korszakban. Bangha Béla 1911-ben még úgy vélte, hogy arra lenne szükség, hogy „ne járassunk, olvassunk rossz lapokat”, illetve, hogy „olvassuk, szeressük katolikus lapjainkat, legyünk elnézők gyengességeikkel szemben is”.⁵²

⁴⁵ BANGHA Béla, *Közéleti érvényesülésünk és a sajtó*, in *Mária-Kongregáció* (1911) 7/222.

⁴⁶ *A magyar katolikus napisajtó* 950.

⁴⁷ BANGHA (1911) 222.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ *A Katolikus Sajtóhölgybizottmány Kis Közlönye* (1913) április 13., 4.

⁵⁰ *Tíz jó tanács a sajtópártolás módjáról* 236–237.

⁵¹ KÓRÓDI KATONA 228.

⁵² BANGHA (1911) 222.

A katolikus sajtó nehézségei

„A katolikusok nem tehetnek oly sokat sajtójukért,
 hogy még többet ne kellene tenniük!”⁵³

XIII. LEÓ PÁPA

A „rossz lapokkal” ellentétben a katolikus lapok alig fogytak. A keresztény értelmiség eleinte tehát nem magukban a lapokban, hanem a társadalom alacsony erkölcsi-vallási szintjében látta a hibát, és csak később kezdték komolyabban megvizsgálni a katolikus újságok fogyatékoságait. A katolikus napisajtó szerkesztőségeiben, nyolc-tíz ember dolgozott, inkább lelkesedésből, mint a hitvány honoráriumért, elvégezve azt a munkát, amit „liberális lapoknál kétszerte, háromszorta több fizetésért 20-40 ember végez”.⁵⁴ Így a katolikus lapoknál egy újságírónak három-négy rovatot kellett ellátnia, míg más, népszerűbb újságoknál „egy emberre egy rovat jut, csak nagyritkán kettő”.⁵⁵ Emellett hiányoztak a saját tudósítók is, emiatt „az a szegény katolikus zurnalizsta, akinek egymagában kell több rovatot vezetnie ... kénytelen bizony nem egy dolgot más lapokból átvenni, műnyelven átvágni, anélkül, hogy azt a katolikus lap szellemében átírhatná”.⁵⁶

A katolikus lapoknak mindenekelőtt előfizetőkre lett volna szükségük, aminek azonban igencsak híján voltak. Egy 1907-es tanulmányban⁵⁷ – amely a *Katolikus Szemlé*ben jelent meg – a hatalmas előfizetői táborát jelöli meg a szerző mint az „élénk szerkesztés” legfőbb feltételét. „De olyan előfizetők közül akik tántoríthatatlanul ragaszkodnak egyik vagy másik katolikus lapunkhoz, azt föltétlenül járattják, még pedig a *rendes* előfizetési áron. Nem kívánnak kedvezményes árakat, nem tesznek kifogásokat sértett hiúságból; szóval egy olyan előfizető gárdára van szükség, melyre az illető lap föltétlenül számíthat.”⁵⁸ A tanulmány legalább hétezer előfizetőt tartott szükségesnek, fejenként 28 koronával, ami kerekítve 200 000 korona évi bevételt jelentett volna. Ha emellett a hirdetések közül – két oldallal számolva – naponta mintegy 100 korona nettó bevétel várható, ez újabb 30 000 koronát jelentett volna egy évben. Figyelembe véve a hirdetések bizonytalan voltát, mindez összesen évi 220 000 korona bevétel. Ebből – vélte

⁵³ Idézi: *A magyar katolikus napisajtó* 958.

⁵⁴ Uo. 950.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo. 951.

⁵⁷ Ua.

⁵⁸ Uo. 953.

a szerző – már fenntartható a kiadóhivatal, egy állandó hírszolgálat, jut papírra, nyomdára, és még mindig elegendő pénz (4000 korona) marad a szerkesztőségi tagok fizetésére (átlagosan havi kétszáz korona fejenként). Egy „12 oldalas lap előállításai ára (7000 példány) 350 korona; a 16 oldalas lapé 400 és végül a 20 oldalas lapé 450 korona...”⁵⁹

A hétezer „tántoríthatatlan” előfizető azonban hiányzott, mivel „a közönség nem hajlandó zsákban macskát venni és arra az álláspontra helyezkedik, hogy inkább fizet elő olyan lapra, mely várakozásainak már ma megfelel, mint olyanra, mely igéri, hogy *majd* ő is meg fog felelni”.⁶⁰

A katolikus sajtó előmozdításának módjai

„...a sajtótól függenek a választások, a sajtó állítja össze a parlamenteket, a sajtó alkot törvényeket, csinál irodalmat és színházat...”⁶¹

DR. EBERLE JÓZSEF, 1917

Az előfizetési kedv növelését a „katholikus sajtópártoló egyesület”, azaz a már említett Katolikus Sajtóegyesület igyekezett elérni. 1911 márciusában a *Mária-Kongregáció* sajtószámot adott ki, amely teret nyújtott a sajtókérdés megvitatására. Kemenes Károly indulatos bevezetőjét, dr. Notter Antal egyetemi tanár cikke követte az újságolvasó lélektanáról. A megfogalmazott javaslatok közül érdemes kiemelni Bangha Béla cikkét (*Közéleti érvényesülésünk és a sajtó*), illetve Kóródi Katona János „szélgjegyzeteit”, aki szerint a „katholikus sajtópártolást úgy az egyes kongregációkban, mint a katolikus családokban fokozatosan kell létrehozni”.⁶² „A katolikus sajtó előmozdításának” lehetséges módjairól a *Mária-Kongregáció* 1911. évi márciusi száma fogalmazott meg javaslatokat.⁶³

Ezeknek a tanácsoknak több gyenge pontja volt. Megvalósításuk esetén sem volt várható az előfizetők számának jelentős növekedése, ráadásul igen kínos helyzetekbe hozhatta azokat, akik pontról-pontra be akarták volna tartani e szabályokat. Kérdéses, mennyire volt hatékony a „rossz lapokat” olvasó ismerősök önértetes megrovása, kioktatásnak is vélhető „figyelmeztetése”

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo. 949.

⁶¹ EBERLE József, *A sajtókérdés a világháború fényében*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 49–59 (dr. Eberle József előadása a Katolikus Sajtóegyesület fővárosi Hölgybizottságának január 7-iki műsoros ünnepén).

⁶² KÓRÓDI KATONA 228.

⁶³ Lásd: 2. melléklet.

arról, hogy mit olvashat és mit nem egy művelt ember és egy tisztességes nő, a jó lap tüntetőleg történő lapozgatása vagy a *Pesti Napló*ra hivatkozók megmosolygása „szánó felsőbbbséggel”. A hirdetések száma pedig nem a megdorgált kereskedők lélekszámával volt egyenesen arányos, hanem elsősorban a példányszámmal. Ezek a javaslatok ugyanis nem a lapokban keresték a fogyatékosokat, hanem a társadalomban. Mégis vitathatatlan, hogy elindult a párbeszéd, az együttgondolkodás a katolikus sajtó kérdéséről elsősorban a *Mária-Kongregációban* és a *Magyar Kultúrában*. Prohászka Ottokár a sajtószabadságról,⁶⁴ König Antal a sajtópropagandáról írt,⁶⁵ Burján Károly pedig a sajtó és a pénzvilág összefüggéséről („a profitéhes sajtónak több köze van a kamatlábhhoz, a kettős könyvvitelhez, mint a kultúrához”⁶⁶).

A sajtópártolás kongregációkban, családokban történő terjesztéséette valóságossá Bangha Béla, aki 1911 decemberében a Katolikus Sajtóegyesület gyűlésén tartott beszédet a katolikus sajtópártolás kérdéséről. Beszédének hatására 1911. december 27-én létrejött a Katolikus Sajtóhölgybizottság, amely „különböző kath. napi-, szépirodalmi és hitbuzgalmi lapokra az első év folyamán 1147 előfizetőt gyűjtött”, és tevékenysége révén „224 keresztényellenes lappal kevesebb járt a különböző családokhoz”.⁶⁷ 1913-ig két röpiratot adott ki, továbbá két sajtónagygyűlést rendezett a fővárosban. A Sajtóhölgybizottság 1912. március 25-én tartotta első rendes közgyűlését. Ahogy saját lapjukból, a *Katolikus Sajtóhölgybizottság Kis Közlönyéből* kiderül, februárig az *Alkotmánynak* 118, az *Új Lapnak* 340, az *Életnek* 36, a *Mária-Kongregációnak* 180, a *Nagyasszonyunknak* 30, a *Kis Pajtásnak* 35, a *Zárdánk*nak pedig 30 új előfizetőt szerzett.⁶⁸

A Sajtóhölgybizottság több mint kettőszáz tagot toborzott a Katolikus Sajtóegyesületnek, 1913. május 17-én pedig Máriaremetén sajtózarándoklatot rendezett. Ugyanebben az évben november 27-én a *Mária-Kongregáció* nagygyűlésén sajtószakosztályi és hölgybizottsági értekezlet tartott, aminek hatására további hölgybizottmányok alakultak Sopronban, Veszprémben, Debrecenben, Miskolcon, Nagyperkátán, Pécsen, Mór-vi-

⁶⁴ PROHÁSZKA Ottokár, *A sajtószabadság*, in *Alkotmány* (1911) január 30. = *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22 (Budapest 1929) 95–99.

⁶⁵ KÖNIG Antal, *Sajtópropaganda*, in *Mária-Kongregáció* (1911) 7/22–23.

⁶⁶ BURJÁN Károly, *A sajtókérdéshez*, in *Magyar Kultúra* (1913) II. 226.

⁶⁷ *A Katolikus Sajtóhölgybizottság Kis Közlönye* (1913) április 13., 4.

⁶⁸ Uo. 5.

⁶⁹ Uo. 16.

⁷⁰ *A Katolikus Sajtóhölgybizottság Kis Közlönye* (1915) március 15., 16.

déken, Temesvárott, Székesfehérvárott, Baján, Egerben, Szombathelyen, Pozsonyban, Győrött, Esztergomban, Kalocsán, Kőszegen, Nagyváradon. Ezek tagjai „vasúti állomásokon, kávéház és vendéglőkben, tőzsdékben, az utcán következetesen” kérték az „Alkotmányt, Új Lapot vagy más keresztény újságot”.⁶⁹ A *Katolikus Sajtóhölgybizottság Kis Közlönyének* második száma már 1915. március 15-én, a világháború alatt jelent meg. Az ebben megjelent „Tízparancsolat sajtóhölgyek számára a háború idején” olyan tanácsokat fogalmazott meg, mint például „ne mulassz el jó alkalmat: amikor csak jó olvasmányt vihetsz a sebesülteknek, tedd meg”, vagy „ha háborúba induló csapatokról tudsz, menj oda, ossz ki köztük imafüzeteket, érmeket, stb., ha valami csomagot küldesz a harctérre, ahhoz is pakolj hozzá mindig imafüzeteket, szentképeket is”.⁷⁰

A Katolikus Sajtóegyesület, illetve a Katolikus Sajtóhölgybizottság működése már valamiféle előremozdulásnak tekinthető a katolikus sajtó ügyében, ám mindkét szervezetnek mégis az volt talán a legfontosabb érdeme, hogy ráirányította a figyelmet a sajtókérdésre.

A világháború alatt, ha kisebb intenzitással is, de folytatódott a sajtóvita, Prohászka Ottokár beszédeiben,⁷¹ illetve írásaiban⁷² időnként kitért a katolikus sajtókérdésre, és a Katolikus Sajtóhölgybizottság is folytatta működését. A különböző szerzők a háborús időkben még fontosabbnak érezték a sajtó küldetését, mivel az „elsősorban nem üzlet, hanem az egészségesen fejlődő nemzeti életnek nagy misszió betöltésére rendelt szerve, a nemzet vallási, erkölcsi és értelmi művelésének eszköze”.⁷³

A sajtókérdésről folytatott eszmecsere új lendületet azonban csak az utolsó két háborús évben vett, elsősorban a *Magyar Kultúra* hasábjain.

⁶⁹ Lásd: PROHÁSZKA Ottokár, *A Pázmány-egyesület közgyűlésén. A katolikus sajtó feladatai a háború után*, in *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 18 (Budapest 1929) 278–281 (beszéd); Uő, *A katolikus sajtó esélyei*, in *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22 (Budapest 1929) 104–107 (beszéd a Katolikus Sajtóegyesület közgyűlésén).

⁷² PROHÁSZKA Ottokár, *A mi sajtónkért*, in *Szent Család* (1916) november = *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22, 137–139; Uő, *A sajtó mint világhatalom*, in *Alkotmány* (1915) január 30. = *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22, 120–123; Uő, *A katolikus sajtó elhelyezkedése*, in *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22, 146–149.

⁷³ BURJÁN Károly, *Nemzetnevelés és sajtó*, in *Magyar Kultúra* (1916) 63.

3. A KÖZPONTI SAJTÓVÁLLALAT MEGALKAKULÁSA – A SAJTÓKÉRDÉS MEGOLDÁSA FELÉ

„Több százezer koronára rüg az az összeg, melyet mi katolikusok évről-évre a tengerentúli katolikus misszióknak jelentenek. Nem volna-e célszerű, ha egyszer saját hazánkat is missziós ország gyanánt kezelnék és az idegen területek javára szánt adományokat mindenekelőtt az itthoni pogányság visszaszorítására használnák fel?”⁷⁴

DR. EBERLE JÓZSEF, 1917

1917. január 7-én dr. Eberle József tartott előadást a Katolikus Sajtóegyesület fővárosi hölgybizottságának január 7-ei „műsoros ünnepén”. Szavai óriási visszhangot váltottak ki, előadását hamarosan a *Magyar Kultúra* is közölte.⁷⁵ Eberle kijelentette, hogy „elhibázott dolog volna a keresztény újságot” pusztán az előfizetésekből, illetve hirdetésekből eredő jövedelemre alapítani. Az előfizetők jelentős gyarapodása, „rákényszeríténé a kiadókat a romlott tömegizléshez való alkalmazkodásra”, és „nagyon is feszélyezné az elfogulatlan szerkesztést”.⁷⁶ Mindezek alapján Eberle szerint a „hódítóképes keresztény publicisztika csak úgy képzelhető el, ha az anyagilag tehetőes keresztény körök részéről jelentékeny külön szubvencióra támaszkodhatunk”.⁷⁷

Az elképzelés lényege tehát az volt, hogy a liberális lapokhoz hasonlóan, melyek gyakran részesültek az iparvállalatok, bankok támogatásában (elég, ha a már említett közgazdasági szerkesztőkre gondolunk), a katolikus lapokat a tehetőes katolikusoknak kell anyagilag segíteni. Eberle felvetette azt is, hogy célszerű lenne a külföldi keresztény missziókra fordított pénzt, az „itthoni pogányság visszaszorítására” felhasználni.⁷⁸ Ez tulajdonképpen már egy másik javaslat, amely nem a „tehetőes keresztény körök”, hanem a szélesebb keresztény közvélemény támogatásának megszerzését jelentette volna. Eberle gondolatai nem maradtak visszhang nélkül, a sajtókérdés vitája végre elmozdulni látszott a holtpontról.

1917. március 5-én a következő olvasói kérdés jelent meg a *Magyar Kultúrában*: „Miért oly vallástalan a közélet...?” Bangha Béla szerkesztő válaszában kifejtette álláspontját: „A modern világnak nem a szive pogány, hanem a nyelve.

⁷⁴ EBERLE 58–59.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo. 57.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo. 58–59.

⁷⁹ BANGHA, *A közszellem vallástalansága és a sajtó* 222.

⁸⁰ BANGHA Béla, *A katolikus sajtó kérdése*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 241–289.

...Kétségtelenül azért, mert a kifelé való állásfoglalást s a közvéleményt ... nekünk az újságok gyártják.” A sajtó jelentősége Bangha szerint oly nagy, hogy „ma a tömegeket az újságírók agya és keze idomítja és irányítja. a tömegeket nemcsak a Hatelemis Jánosokat és Bugris Pétereket, hanem az akadémikus képzettségű, a nagyságos és méltóságos tömegeket is.”⁷⁹ Arra a fel nem tett kérdésre, hogyan lehetne ezen a „nagyon szomorú” helyzeten változtatni, a következő számban, *A magyar katolikus sajtó kérdése* című tanulmányában adott választ,⁸⁰ melyet a Katolikus Sajtóhölgybizottmány később különnyomatban is közzétett.⁸¹

A tanulmányban Bangha Béla megfogalmazta, hogy „a kath. sajtókérdés megoldása alatt mi nem értjük ... azt az alamizsnarendszert, mellyel a különböző oldalról eredt sajtókezdeményezéseket némi anyagi és erkölcsi támogatásban részesítjük”. Ezzel mintegy elvetette Eberle ötletét a „tehetős keresztény körök” szubvenciójáról, és leszögezte: „így sajtót teremteni nem lehet”.⁸² Kimondta, hogy a katolikus újságoknak minden téren fel kell vennie a versenyt a liberális lapokkal, ugyanis a sajtó a felnőttek iskolája. Ha a katolikus lapok nem olvasottak, a „továbboktatásnak ezt a munkáját” mások végzik el. Olyan keresztény lapra van szükség, mely „hírszolgáltatilag, irodalmilag, stílus, érdekesség, gyorsaság, szemfülesség, jólértésültség, magas látókör, elevenség s nem utolsó helyen független szókimondás dolgában a legmagasabb színvonalon áll”,⁸³ mivel a közönség „nem a jó, nem az elfogadható lapot keresi, hanem a legjobbat, a legjobban szerkesztettet”.⁸⁴

Tulajdonképpen ez a tanulmány indította el az a folyamatot, amely végül a Központi Sajtóvállalat megalapításához vezetett. A következő hetek, hónapok vitái ennek a tanulmánynak az állításaival foglalkoztak, megismételték, bizonygatták, vagy éppenséggel támadták azokat, elsősorban a *Magyar Kultúra* hasábjain. Az *Élet* szerkesztője, Andor József szerint e tanulmány „rég álmodott álmokat keltett életre”,⁸⁵ egy „egyszerű falusi pap” ezer koronát küldött a tanulmány röpiratban történő terjesztésére. Az *Alkotmány* szerkesztője, Túri Béla május 6-ai vezércikkében foglalkozott a tanulmánnyal, és felhívta a figyelmet arra, hogy „ábrándokban nem szabad élni”, mivel „minden ilyen terv a sziszifuszi munka kínjai között megszületett eszme”, nem is lehet hát többet, jobbat tenni, mint „a meglévőnek hóna alá nyúlni teljes erővel”.⁸⁶ Túri Béla valószínűleg tartott attól, hogy az *Alkotmány*nak szükségszerűen meg kellene

⁸¹ BANGHA Béla, *A magyar katolikus sajtó kérdése* (klny. *Magyar Kultúra*; Kat. Sajtó-hölgybizottmány, Budapest 1917).

⁸² BANGHA, *A katolikus sajtó kérdése* 243.

⁸³ Uo. 243–244.

⁸⁴ Uo. 243.

⁸⁵ Idézi: BANGHA Béla, *Pártsajtó vagy katolikus sajtó?*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 451.

⁸⁶ Idézi: uo. 451.

osztania az amúgy sem éppen népes előfizetői táborát egy új katolikus lappal. „A Magyar Kultúrának lelkesítő cikkei az erők még nagyobb megosztására fognak vezetni, ahelyett, hogy legalább egy katolikus lapot emelnénk versenyképes színvonalra.”⁸⁷ Minthogy Túri a katolikus sajtót, beleértve az *Alkotmányt* a néppárt sajtójával azonosította, felvetette, hogy egy katolikus lap talán még a néppártot is gyengítené.

Bangha Béla a *Magyar Kultúrában*, a *Pártsajtó vagy katolikus sajtó?*⁸⁸ című cikkében igyekezett eloszlatni ezeket az aggodalmakat, és ismét kiállt a sajtókérdés fontossága mellett, továbbá kijelentette, hogy a katolikus sajtónak meg kell szólítania a nem katolikusokat és nem néppártiakat is. Dr. Krüger Aladár *Hozzászólások a magyar katolikus sajtó kérdéséhez*⁸⁹ című cikkében Banghától függetlenül válaszolt, visszautasítva Túri Béla érveit. Maga Bangha Béla a katolicizmus legelső teendőjének⁹⁰ nevezte a sajtókérdés megoldását, a Központi Sajtóvállalat megalapítását. 1918 elején pedig bizakodásának adott hangot: „Az újszülött esztendőnek a béke, választói jog és autonómia mellett a legkimagaslóbb és legértékesebb adománya az erős keresztény sajtó megteremtése lesz.”⁹¹ Túri Béla az *Alkotmányban*⁹² ekkor ismét aggodalmait fejezte ki megismételve, hogy az esetleges anyagi erőket nem szétforgácsolni kell, hanem a már meglévő katolikus sajtó támogatására kell fordítani, ezenkívül kifogásolta a tervezett Központi Sajtóvállalat pártok felettségét is. Blaskovics Ferenc reflektált⁹³ az *Alkotmány* felvetéseire. Szerinte nem szükségszerű, hogy a katolikusoknak egyetlen napilapjuk legyen, sőt több különböző lapra van szükség (külön „Inteligens-Blattra”, és külön az egyszerűbb polgárság számára), hogy minden olvasót elérjenek. A néppárt meggyengülésétől vagy a sajtóvállalat életképtelenségétől sem tartott Blaskovics, hiszen az „nemcsak ártalmára nem lenne a néppártnak és az Alkotmánynak, hanem ellenkezőleg oly körökből, melyek ma tőlünk teljesen idegenek nevelne nekik közönséget”. „Mindezeknél fogva – fejezte be cikkét – a Központi Sajtóvállalat Részvénytársaságot teljes szívemből üdvözlöm, részvényeinek tömeges jegyzését a legmelegebben ajánlom.” Az *Alkotmány* ugyan megismételte ellenérveit,⁹⁴ ám egyre kevesebben osztották a lap aggodalmait és egyre többen biztosították támogatásukról a Központi Sajtóvállalatot.

⁸⁷ Idézi: BLASKOVICS Ferenc, *Hozzászólások a magyar katolikus sajtó kérdéséhez I*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 503–505.

⁸⁸ *Magyar Kultúra* (1917) I. 451–458.

⁸⁹ KRÜGER Aladár, *Hozzászólások a magyar katolikus sajtó kérdéséhez II*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 498–502.

⁹⁰ BANGHA Béla, *A magyar katolicizmus legelső teendője*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 556.

⁹¹ BANGHA Béla, *Mit várunk 1918-tól?*, in *Magyar Kultúra* (1918) 71.

⁹² *Alkotmány* (1918) január 13.

4. A GYŰJTÉSI AKCIÓ ÉS A KÖZPONTI SAJTÓVÁLLALAT RT. MEGALAKULÁSA

„Április 15-én mérlegre kerül a keresztény magyarság: megértette-e a legsürgetőbb teendőit, akar-e élni, akar-e erős, versenyképes, diadalmas keresztény sajtót?”⁹⁵

BANGHA BÉLA, 1918

1918. január 15-én „szétmentek a felhívások egy erőteljes keresztény sajtómozgalom érdekében létesítendő részvénytársaság”, a Központi Sajtóvállalat „megalapítása ügyében”.⁹⁶ A részvénytársaság alapítási tervezetét a *Magyar Kultúra* 1918. évi 2. száma közölte. Eszerint a Központi Sajtóvállalat célja „hírlapok, folyóiratok s egyéb sajtótermékek kiadása és terjesztése, tervezett tartama 60 év”.⁹⁷ A részvénytársaság alaptőkéjét hárommillió koronára tervezték, amelyet százhúszezer darab egyenként huszonöt korona névértékre szóló részvény kibocsátásával kívántak összegyűjteni. A részvényjegyzés zárónapja 1918. április 18-a volt. Ha kevesebb, mint kilenc részvényről volt szó, a teljes összeget azonnal, ha kilencnél több, de negyvennél kevesebb részvényről, a felét jegyzéskor, a felét pedig 1918 április 15-éig kellett befizetni. Negyvennél több részvény jegyzése esetén még 1918-ban, de négy részletben kellett teljesíteni a befizetést. Az első részletet (harminc százalék) jegyzéskor, a másodikat (hús százalék) április 15-éig, a harmadik részt (huszonöt százalék) július 15-éig, a fennmaradó részt pedig (huszonöt százalék) október 15-éig kellett befizetni. A huszonöt koronás névértéket hamarosan huszonhat koronára emelték az alapítással kapcsolatos költségek miatt. A részvényjegyzést népszerűsítő cikkek, felhívások, reklámok⁹⁸ igen hatékonyak bizonyultak.

Az alapítók között találjuk természetesen a *Magyar Kultúra* szerkesztőjét, Bangha Bélát, az *Élet* szerkesztőjét, Andor Józsefet, több egyetemi tanárt (dr. Angyal Pál, dr. Bernolák Nándor, dr. Bleger Jakab, dr. Kmety károly, dr. Bochkor Mihály), dr. báró Vécsey Aurél teológiai tanárt, dr. Baranyay Jusztint, a cisztercita rend főiskolájának igazgatóját, dr. Krüger Aladár ügyvédet, több főrendiházi tagot (báró Batthyány Strattmann László, gróf Széchenyi Emil), dr. Leopold Antalt, a hercegprímási iroda igazgatóját, Kriston Endre kanono-

⁹³ BLASKOVICS Ferenc, *Pártfeletti sajtó. Reflektálás az Alkotmány f.évi január.13-án a megalapítandó Központi Sajtóvállalat rt. ellen*, in *Magyar Kultúra* (1918) I. 122.

⁹⁴ Vö. *Erősítsük a néppártot!*, in *Alkotmány* (1918) január 24.

⁹⁵ BANGHA Béla, *A keresztény sajtómozgalom sorsdöntő napjai*, in *Magyar Kultúra* (1918) 282.

⁹⁶ BANGHA Béla, *Tizenkét millió a keresztény sajtórészvénytársaságnak*, in *Magyar Kultúra* (1918) 529.

⁹⁷ *A Központi Sajtóvállalat rt. alapítási tervezete*, in *Magyar Kultúra* (1918) 235.

⁹⁸ Lásd: 3. melléklet.

kot, az egri érseki iroda igazgatóját és Veszprém megye főispánját, valamint dr. Rainpreht Antalt.⁹⁹

A részvényjegyzés tehát elkezdődött, és a szervezők megállapíthatták, hogy „a keresztény magyarság nagyszerű megmozdulása lüktet ki a levelek százaiból, melyeket a Központi Sajtóvállalat Rt. szervező irodája nap-nap mellett kap”.¹⁰⁰ Azért még el kellett oszlatni néhány tévhitet. Bangha Béla kijelentette: „Nem áll, hogy a Központi Sajtóvállalat lapjait szerzetesek fogják szerkeszteni.”¹⁰¹ A háborús nehézségek ellenére meglepően gyorsan összegyűlt az alaptőke. „Most már az a kérdés: mennyi lesz a jegyzés, helyesebben túljegyzés, és mekkora alaptőkével indulhat meg tényleg a vállalat.”¹⁰² A szervezők úgy vélték, a nagyobb alaptőke biztosabb pénzügyi alapot jelenthet. Az alaptőke háromszorosan lett túljegyezve, emiatt az 1918. június 12-én tartott első közgyűlés kimondta az alaptőke felemelését hárommillióról, tizenkét millió koronára, ami komoly sikernek számított, hiszen a Katolikus Sajtóegyesület gyűjtése „10 évi fennállása óta sem lépte túl az 1 millió koronát”.¹⁰³

A részvényjegyzés tehát sikerrel, méghozzá minden várakozást fölülmúló sikerrel zárult, ráadásul „a keresztény sajtómozgalom zászlaja alatt eltűntek a pártkülönbségek: néppárti és munkapárti, alkotmánypárti és függetlenségi érzelmű emberek találkoznak itt, és eltűnnek bizonyos fokig a hitvallási különbségek is, a katolikusokkal együtt vannak azok a protestánsok is, akik elsősorban keresztények nem pedig antikatholikusok akarnak lenni”.¹⁰⁴ A részvénytársaság vezérigazgatója Baranyay Lajos lett, részvényeinek többségét pedig Zichy János gróf és a királpárti Károlyi József gróf birtokolta. Székháza Budapesten, a Honvéd utca 10-es szám alatt volt.

5. A KÖZPONTI SAJTÓVÁLLALAT ELSŐ LAPJAI

A katolikus sajtókérdés, ami ekkor már inkább keresztény sajtókérdéssé vált, a Központi Sajtóvállalat megalakulásával nem oldódott meg. A háborús nehézségek miatt a lapalapítás amúgy sem lett volna egyszerű, ám a vállalatot egyéb megrázkódtatások is érték: „a forradalmak pénzpocsékolása, az oláh megszállás, az ország feldarabolása s a nemzetre szakadt egyéb csapások”.¹⁰⁵ Ezek

⁹⁹ A felsorolás nem teljes.

¹⁰⁰ *Folyik a részvényjegyzés*, in *Magyar Kultúra* (1918) 235.

¹⁰¹ BANGHA Béla, *A keresztény sajtómozgalom sorsdöntő napjai*, in *Magyar Kultúra* (1918) 285.

¹⁰² *Folyik a részvényjegyzés* 235.

¹⁰³ BANGHA, *Tizenkét millió* 529.

miatt „az egybegyűlt hatalmas összeg értéke az eredetinek piciny hányadára csökkent”, ráadásul „a forradalmárok keze közül a ’határozottan ellenforradalmi jellegű’ tőkének csak körülbelül a felét sikerült biztos helyre”¹⁰⁶ menteni. A helyzetet tovább rontotta, hogy „a terrorlegények betörték irodáinkba, széthordták az összes fáradtságosan elkészült iratokat s szinte csak az eredeti részvényjegyzési ívek maradtak kezünk között, amelyeket vállalatunk néhány lelkes hölgyalkalmazottja szinte élete veszélyeztetésével elrejtett és pincékben elásott”.¹⁰⁷

A forradalmak összeomlása után, 1919 szeptemberében a Központi Sajtóvállalat megindította „a Nemzeti Újság-ot mint reggeli, az Új Nemzedék-et mint déli lapot, az Új Lap-ot (az Orsz. Kat. Szövetséggel, mint társtulajdonossal egyetemben) mint népújságot s a Neue Post-ot (később *Pester Zeitung*) mint a németnyelvű lakosságnak szóló orgánomot. Emellett folyóiratokat adott ki, könyvesosztályt alapított.”¹⁰⁸ Ezekon kívül a korszak egyik legnépszerűbb írója, Herczeg Ferenc szerkesztette az 1919-től a sajtóvállalat kiadásában induló *Képes Krónikát*. A Központi Sajtóvállalat (K.S.V.) 1920-ban még két lapot indított, a *Magyar Jogi Szemlét*, illetve az *Egyházi Lapok* című folyóiratot. (Az előbbi kéthetente, az utóbbi havonta egyszer jelent meg.)

Az, hogy a Központi Sajtóvállalat átvészelte a forradalmakat és újra tudott indulni, annak a töretlen lelkesedésnek volt köszönhető, ami a keresztény sajtó ügyét övezte. A sajtóvállalat tőkéjét el lehetett tüntetni, irodáit fel lehetett dúlni, iratait meg lehetett semmisíteni, ám az erős keresztény sajtó eszméje fennmaradt, és az 1944-ig működő Központi Sajtóvállalat hamarosan virágzásnak indult. A kiadásában megjelent *Új Idők* valószínűleg a magyar sajtótörténet legnépszerűbb közéleti keresztény lapja volt. Ebben a munkámban azonban csak a katolikus közéleti sajtó kérdésének megoldásáig kívántam eljutni, a Központi Sajtóvállalat és lapjainak története külön tanulmányt érdemelne.

¹⁰⁴ Uo. 531.

¹⁰⁵ BANGHA Béla, *A mi sajtónk*, in *Magyar Kultúra* (1921) 355.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Uo. 356.

¹⁰⁸ Uo. 355.

MELLÉKLETEK

1. MELLÉKLET. A legfontosabb lapok példányszámai 1890–1910 (ezer példány)¹⁰⁹

	1890	1900	1910
A Nap		50–80	80–90
A Nemzet	6,2		
Alkotmány		8	9
Az Újság		28	58
Budapest	25	45	45
Budapesti Hírlap	28,8	54	65
Budapesti Napló		22	15
Egyetértés	16		38
Esti Újság		70–80	80–100
Friss Újság		170–180	170–180
Keresztény Magyarország	3		
Kis Újság	15	170–180	150–180
Magyar Állam	6,8	15	
Magyarország		35	46
Neues Pester Journal	28,5	34	54
Népszava	20–22	35	
Pester Lloyd	15	18	15
Pester Lloyd Abendblatt		21	18
Pesti Hírlap	26,9	54	60
Pesti Napló	8,4	32	45
Új Lap	15–20	30–35	

2. MELLÉKLET. *Tíz jó tanács a sajtópártolás módjáról,* in *Mária-Kongregáció* (1911) 7/236–237

„*Tíz jó tanács a sajtópártolás módjáról*

1. Ha elolvastad a jó lapot, ne dobd el, hanem add tovább.
2. Ha egymagad nem bírsz előfizetni jó lapra, álljatok össze ketten-hárman, s úgy rendeljétek meg

¹⁰⁹ KÓKAY – BUZINKAY – MURÁNYI 171.

3. Ha valamely cikk vagy tudósítás megragadja figyelmedet a jó lapban, figyelmeztess rá másokat is: hátha ők is kíváncsiak lesznek a lapra.
4. Ha vásárolsz, főleg nagyobb dolgokban figyelmeztess a kereskedőt, hogy te csak olyanoknál szoktál venni, akik keresztyény lapban hirdetik magukat s kérj rá bizonyítékot, hogy ő is megteszi.
5. Vásárolj előszeretettel azoknál, akik hirdetéseikkel gazdagítják a jó lapokat s ilyenkor hivatkozzál e körülményre.
6. kávéházban, éttermekben, várószobákban kérd állandóan és következetesen a jó lapokat, még pedig nem kolduló, hanem önérzetes hangon és kelj ki ellene felháborodással, ha rossz lapokat akarnak ráderőszakolni.
7. Ródd meg önérzetesen, ha ismerőseid rossz lapokkal szennyezik be kezűket, s figyelmeztess őket, hogy művelt ember Estet és Világot, tisztességes nő Figarót, Tolnai Világlapját és Nyugatot nem olvashatja, a többi revolverező, hazudozó szennylapról nem is szólva.
8. A jó lapot olvasd nyilvánosan, sőt tüntetőleg, ha pedig valaki jelenlétében a Pesti Hirlappal vagy Pesti Naplóval kérkedik, mosolyogd meg együgyűségét szánó felsőbbbséggel.
9. Kérj a lap kiadóhivatalától mutatószámokat, s helyezd el azokat több nap egymás után jó házakban.
10. Állj be a Sajtóegyesületbe, kérd el annak felvilágosító füzeteit a sajtókérdésről, s azoknak tartalmát közöld minél több ismerősöddel.”

3. MELLÉKLET. *Jegyzett-e már keresztyény sajtórészvényt?*,
in *Magyar Kultúra* (1918) 5/borítóbelső, a Tartalomjegyzék alatt

„Jegyzett-e már keresztyény sajtórészvényt?

- Akarja-e a keresztyény magyarság gazdasági, kulturális és erkölcsi talpraállítást? Akarja-e a semitokrácia megszüntetését? Akarja-e, hogy ne idegenek és itthoni ellenségek javára folyt légyen annyi drága, piros vér a világháborúban?
- Ha igen, vegyen részt a Központi Sajtóvállalat r-t. megalakításában.
- Jegyezzen 26 koronás részvényeket és szervezze, terjessze az akciót ismerősei körében. Már csak néhány hét van hátra!
- Minden erre vonatkozó felvilágosítást megad a Központi Sajtóvállalat r-t. szervező irodája Bp. IV. Haris-bazár 1.”